

AZ ÖNIGAZGATÁSI SZOCIALISTA VISZONYOK FEJLESZTÉSÉNEK JELENTŐSÉGE ÉS FELTÉTELEI AZ OKTATÁSI-NEVELÉSI INTÉZMÉNYEKBEN

Az öngazgatási szocialista viszonyok intenzívebb fejlesztése társadalmi fejlődésünk jelenlegi fokán elsődleges feladattá vált. Ezt a JKSZ X. kongresszusának határozatai is világosan alátámasztják. Az élet és a munka minden területén új viszonyokat kell kialakítani, illetve a kialakulóban lévő szocialista viszonyokat tovább kell fejleszteni az öngazgatás és a szocialista humanizmus szellemében.

A szocialista viszonyok kialakításáról nálunk az utóbbi évtizedekben sokat írtak és beszéltek. Ezt a kérdést már elméletileg, tudományosan is sokszor megvilágították, illetve érintették. Ebből a szempontból külön figyelemre méltóak Tito és Kardelj elvtárs beszédei, írásai. Ez a kérdés gyakran kerül az öngazgatási szervek üléseinek napirendjére a társultmunka-alapszervezeteiben, amikor a munkával és a jövedelemelosztással kapcsolatos problémákat vitatják meg. A mindennapi gyakorlat megnyilvánulásai és az ezzel összefüggésben lévő tévelygések arra figyelmeztetnek, hogy ezen a téren van még elég tisztázni való, s hogy ezzel a kérdéssel továbbra is tüzetesen kell foglalkoznunk.

E fogalom mélyebb elemzésének igénye nélkül vetem fel a kérdést: *mit értünk voltaképpen öngazgatási szocialista viszonyok alatt, mi képezi ennek a fogalomnak a lényeges jegyeit?* A szocialista viszonyok kialakításának leglényegesebb vonása az emberi kapcsolatok humanizálása, ami szoros összefüggésben van a munka felszabadításával, az ember elidegenedésének a megszüntetésével. Mi abból indulunk ki, hogy a szocializmusban az ember a legnagyobb érték — tehát az emberi méltóságot feltétlenül tiszteletben kell tartani —, és ennek a társadalmi rendszernek biztosítania kell az emberi értékek szabad kibontakozását, és az ember saját emberi „lényegéhez” való visszatérésének feltételeit.

Azonban nemcsak minőségileg új, a szocialista humanizmustól áthatott emberek közötti kapcsolatok kialakításáról van szó, hanem az embernek, a dolgozónak, az öngazgatónak alapjában véve megváltozott viszonyulásáról a társadalomhoz (a társadalmi érdekekhez), a társultmunka-alapszervezetéhez, a saját és dolgozó társai munkájához és ön-

magához: saját emberi értékeihez és szükségleteihez. Ebben a szerteágazó, de egymással kapcsolatban lévő viszonyulásokban kifejezéshez jut az öngazgatás lényegi megnyilvánulása: az öngazgató felelősségteljes magatartása és cselekvése, önállósága és a közösséghez való ragaszkodása. Mindez a dolgozó megváltozott helyének és szerepének a következménye a munkaszervezetben.

Az öngazgatási szocialista viszonyok kialakítása magasabb szinten — öngazgatási rendszerünknek megfelelően többek között feltételezi a dolgozók egyéni fejlettségének meghatározott szintjét, a demokratizmus és az egyenlőség elvének érvényesülését (ezeknek és más feltételeknek a részletesebb taglalására még visszatérünk). Ennek a folyamatnak az ismert kerékkötői: a bürokratizmus, technokratizmus — de a laza munkategyelem és a „családiasság” is igen káros hatású lehet, ami szoros kapcsolatban van a vezetési struktúrának az öngazgatás mechanizmusában elfoglalt szerepével, illetve a munkásosztály hatalmának csorbításával.

Az oktatási-nevelési intézmények sajátos funkciójából eredő feladatok

Eddigi fejtegetésünkéből is világosan kitűnik az öngazgatási szocialista viszonyok kialakításának és fejlesztésének óriási jelentősége az öngazgatáson alapuló szocialista társadalom építésében: ezek a viszonyok képezik e társadalmi rendszer alappillérét — lényegét. Az oktatási-nevelési intézményekben — elsősorban nevelési funkciójuknál fogva — ezeknek a viszonyoknak a fejlesztése különös jelentőségű. Ugyanis kitűzött nevelői céljaink között — az oktatás és nevelés minden fokozatán — fontos helyet foglal el *az öngazgatásra való előkészítés*, az öngazgatók számára szükséges személyiségjegyek fejlesztése. Ez természetesen nemcsak nevelő, hanem egyben oktató jellegű cél, illetve feladat is, mert magában foglalja a tudásszerzést és megfelelő jártasságok és készségek kialakítását.

Az iskola tehát nálunk (a többi oktatási intézménnyel egyetemben) egyben az *öngazgatók iskolája* is. Ennek az összetett feladatnak a megvalósítása —, ami az iskolábalépéssel kezdődik és az iskolai tanulmányok befejezésével sem ér véget, tehát *permanens jellegű* — feltételezi az öngazgatási viszonyok meghatározott fejlettségét. Elképzelhetetlen ennek a feladatnak a hatékony megvalósítása fejletlen öngazgatási viszonyok között elsősorban azért, mert ilyen viszonyok között nem valósulhat meg a nevelőmunkában annyira fontos egyöntetűség és összhang, nem jöhet létre a pedagógusok szükséges együttműködése, és nem hathatja át az iskola egész munkáját és életét az öngazgatás légköre és szelleme.

Az öngazgatási szocialista viszonyok magukban foglalják a közösségi szellem kialakulását, így azok nevelési szempontból más vonatkozásban is — általában a nevelés hatékonyságának szemszögéből — igen jelentősek. Hatékony erkölcsi és világnézeti nevelés pl. a pedagógus—

pedagógus és pedagógus—diák viszony humanizálása nélkül nehezen képzelhető el, ami végeredményben a jövő öngazgatói nevelésének szer-
ves részét képezi.

A közösségi szellemből eredő egyöntetűség, a közös célok és feladatok megvalósítására irányuló összefogás, összehangolt tevékenység általában igen fontos feltétele a hatékony oktatásnak és nevelésnek — az iskolai munka eredményességének. A munka egyetlen területén sincs ennek ak-
kora (ilyen többrétű) jelentősége, ezért most, az új társadalmi — s ezen belül jövedelmi viszonyok — kialakulásának folyamatában és az öngaz-
gatási viszonyok intenzívebb fejlesztésének feladata előtt ennek az össze-
tett és időszerű kérdésnek sokkal több figyelmet kellene szentelni, mind
az oktatási-nevelési intézményeken belül, mind tudományos vonatko-
zásban, ami a kérdés elmélyültebb tanulmányozását, s tudományos ku-
tatómunka megszervezését eredményezhetné.

Az öngazgatási szocialista viszonyok fejlesztésének problémája az iskola életében és munkájában

Ez a kérdés 1964 óta foglalkoztat, és ezzel kapcsolatban több ízben is
végeztem korlátozott jelentőségű (kizárólag a saját erőmre támaszkodó)
kutatást.

1964-ben a szabadkai, majd az észak-bácskai iskolákban az emberi
kapcsolatok romlását tapasztaltuk. Ez arra késztetett, hogy a rendelke-
zésre álló tudományos módszerekkel és eszközökkel megkísérleljem ezek-
nek a káros jelenségeknek a megnyilvánulási formáit és annak okait
feltárni.* A Szabadkai Pedagógiai Intézet területén működő 56 általános
iskolában akkor egyöntetű volt a vélemény, hogy az emberi kapcsolatok
„fokozatosan romlanak” (kisebb vagy nagyobb mértékben), és ez a tan-
testületeken belüli csoportosulásban, egyesek teljes passzivitásában, ki-
élezett vitákban és ellentétekben, valamint az idő és az energia ésszerűt-
len pazarlásában nyilvánul meg.

Megállapítottam, hogy ennek alapvető okai a munka szerinti serken-
tés elvének gyakori torz alkalmazásában, a munka minőségének teljesen
szubjektív értékelésében rejlenek. A felmerülő problémák megoldásában
s a negatív jelenségek kiküszöbölésében akkor is — az iskolaigazgatók
mellett — több iskolában komoly szerep jutott az ún. haladó erőknél.

A kedélyek lecsillapodásához és a helyzet bizonyos fokú rendezéséhez
azonban leghatékonyabban az „egyenlősdire” való fokozatos visszatérés
járult hozzá. Ezt éppen most kell komoly tanúságként szem előtt tar-
tanunk!

Az öngazgatásnak az iskolák életébe és munkájába történt bevezetése
(1965) az öngazgatási viszonyok fejlesztését elsőrendű feladattá tette.

* Razvijanje socijalističkih odnosa u nastavničkim kolektivima, Nast. i vaspitanje,
Beograd, 1964. br. 3—4.

Az öngazgatás megvalósítása az oktatási-nevelési intézményekben feltételezte, egyrészt a szocialista viszonyok fogalmának bővítését, korszerűbb és teljesebb felfogását és realizálását, másrészt a társadalmi igazgatás korában (1955—1965) már kialakulóban lévő ilyen jellegű viszonyok gyorsabb ütemű fejlesztését. A kiindulópontot ebben az esetben is a két személyi tényező — a pedagógus és a tanuló — megváltozott helye és szerepe képezte, éspedig nemcsak az oktatás folyamatában, hanem az iskola egész életében és munkájában.

Elsődleges feladat továbbra is a felnőttek közötti kapcsolat humanizálása volt, hogy ennek természetes folytatásként megvalósulhasson a pedagógus—diák viszony humanizálása és a diákközösségek kialakítása, tehát a diák—diák viszony humanizálása is, és így fokozatosan létrejöjjen a „nagy” iskolai közösség. Ezzel párhuzamosan, illetve ennek a folyamatnak fontos feltételeként a pedagógus egyrészt oktató-nevelő munkájában mind önállóbbá válik, másrészt, mint öngazgató az iskola életének és munkájának, irányításának mind aktívabb tényezőjévé növi ki magát. A tanuló nemcsak tárgya, hanem egyben alanya is az oktatás és nevelés folyamatának, a diákönigazgatás keretei között tevékenyen vesz részt osztálya problémáinak megvitatásában és megoldásában, sőt küldöttei által — érettségi fokától függően — részt vállal az iskola egyes kérdéseinek megoldásában is.

Mindez az iskola minden dolgozójában és tanulójában fokozatosan új viszonyulást alakít ki az iskolával szemben és a munkával, a feladatokkal szemben is, fejleszti felelősségérzetüket és öntudatukat.

Ezeket az elméleti feltételezéseket a gyakorlatnak kellett igazolnia, alátámasztania. A hetvenes évek első felében végzett kutatásaim, amelyek elsősorban az öngazgatás keretei között megvalósuló iskolavezetési funkciók feltárására, tanulmányozására irányultak (Vajdaság területén és szűkebb Szerbiában) némileg lehetővé tették, hogy az e téren végbemenő folyamatokba is betekintést nyerjek, illetve megállapítsam a fejlődés ütemét, valamint a fejlődés rúgóit, hajtóerőit és akadályait.

Bár az egyes iskolák között ebből a szempontból jelentős különbségek mutatkoznak, alapvető globális következtetésként megállapítottam, hogy az elmúlt egy évtized alatt az öngazgatási szocialista viszonyok fejlődése *lassú ütemű volt*, és nem érte el a kívánt fokot. Különösen nem lehetünk elégedettek a közösségi szellem fejlődésével, a mikro- és makroközösségek kialakulásával. Viszont (viszonylagosan) eléggé magas szintű a munkafegyelem, bár a tanulók esetében (ezt más kutatások is alátámasztották) még gyakori az egyes tantárgyaktól és az iskolától való elidegenedés.

A tanuló nagyon lassan válik az oktatás és nevelés alanyává is, és (részben) ennek következményeként a tanár—diák viszony humanizálása, a kölcsönös bizalom és megbecsülés elvének érvényesülése nem juthat kellő mértékben kifejezéshez. Ez utóbbinál igen jelentős szerepet játszik a pedagógus beállítottsága és ez irányba tett erőfeszítései: következetessége és kitartása.

Ezeket az igen elgondolkoztató megállapításokat senki sem cáfolta a tanulmányozással felőlelt több mint 300 pedagógus és iskolavezető közül, alátámasztásukra (vagy megcáfolásukra) ma már mégis újabb, átfogóbb kutatásokra volna szükség, amelyek eredményei szélesebb körű tájékoztatást és határozott útmutatást nyújtanának.

Az interjúk folyamán szó volt még a „bürokratizmus maradványairól” is, de szinte egybehangzó volt a vélemény a demokratizmus fejlődéséről, sőt túltengéséről is olyan értelemben, hogy egyesek „csak a jogukat ismerik (és követelik), de kötelezettségeikről gyakran megfeledkeznek”, ami az eszmei-politikai és erkölcsi öntudat hiányára vezethető vissza.

Az iskolán belül végbemenő folyamatok szoros kapcsolatban vannak társadalmi fejlődésünk alapvető folyamataival, törekvéseivel, és külön az oktatásügy átalakulásával, fejlődésével. Ez utóbbi pl. jórészt meghatározza az oktatási-nevelési intézmények önállósági fokát, munkájának tartalmát, irányultságát. Az érvényben lévő jövedelemszerzési és elosztási rendszer meghatározza az iskola anyagi helyzetét és (részben) a „belső” elosztás rendszerét is. Az iskolák munkáját meghatározó utasítások és követelmények, és a nekik nyújtott szakmai segítség hatással van az ott folyó munka minőségére, hatékonyságára. Ebből a szempontból különösen jelentős lehet a legújabb tudományos eredmények megismerése („átvitel”) és alkalmazása.

Nem bocsátkozva az e téren kialakult helyzet részletes taglalásába, eddigi tanulmányaim alapján határozottan állítom: *az iskoláknak és általában az oktatási és nevelési intézményeknek nyújtott tudományos és szakmai segítség — bizonyos haladás ellenére — nem kielégítő sem ezen a téren, sem az öngazgatás alapján végbemenő átalakulás és az oktató-nevelő munka korszerűsítésének más területein sem.*

Az iskolákat előbb képessé kell tenni az önállóbb életre és munkára, fejlődésüket állandóan tanulmányozni kell, hogy ennek alapján a nekik nyújtandó segítség (közvetlen és közvetett úton, sokszor csak javaslatok, megoldási változatok formájában) is hatékonyabb legyen.

Azonkívül, olyan légkört és feltételeket kell biztosítani, amelyek az öngazgatás rendszerében lehetőséget nyújtanak, hogy az iskola dolgozói — elsősorban a pedagógusok — az oktatási politika kialakításának és megvalósításának aktívabb tényezőivé váljanak minden szinten, ami szükségessé teszi a technobürokratizmus maradványainak és újabb tűzfészekének a megszüntetését. Míg ez utóbbi megjegyzés mindenekelőtt az öngazgatási érdekközösségek és a képviselőházi rendszer működésére vonatkozik, az előbbit, a tudomány eszközeinek hatékonyabb igénybevetését egy manapság nagyon időszerű kérdés megoldásával kívánom illesztrálni.

A társult munkáról szóló alkalmazásról, illetve a munka szabad és egyenrangú cseréjén alapuló új jövedelmi viszonyok kialakításáról van szó, ami közvetlen hatással van az öngazgatási szocialista viszonyok fejlesztésére.

A hatvanas évek elejétől próbálkoztunk a munka szerinti jövedelemelosztás megvalósításával az oktatásban. Szabadka vállalta ezen a téren az úttörő szerepét. A fejlődés útját leghívebben így lehet ábrázolni: a kezdeti lendületet egyhelybentopogás váltotta fel, amely azután (1970 körül) zsákutcába torkollott, illetve egyenlődsihez vezetett. Ennek okait igyekeztem feltárni egyik írásomban* és az okok feltárásával lehetőség nyílt a helyes, elfogadható megoldáshoz vezető út felfedezésére, meghatározására, amely a tudományra támaszkodik.

Az elmúlt hónapok „gyakorlatias” útkeresése a melléfogások és torzítások komoly veszélyét hordozzák magukban. Ennek a folyamatnak a hordozói és irányítói, az öngazgatásra hivatkozva, az iskoláktól várják a helyes, „saját körülményeiknek megfelelő” megoldásokat. Nem becsülöm le az iskolákban rejlő tartalékokat és alkotókészséget, és feltételezem, hogy egy-egy egészen elfogadható részmegoldáshoz is eljuthatnak, azonban erejüket meghaladó feladat a személyi jövedelmeknek a munka eredményességén és minőségén alapuló elvét egy rendszerbe foglalni. Mennyi idő és erő vész így kárba, és az ilyen erőfeszítések — még ha a múlt tapasztalatait bizonyos fokig figyelembe is vesszük —, nem vezethetnek célhoz. Rég ismert igazság, hogy az összetett problémákat nem lehet mesterségesen leegyszerűsíteni.

A megvalósítandó feladat világosan áll előttünk: az alkotmány és a törvényes rendelkezések szellemében ki kell munkálni a jövedelemelosztás és a személyi jövedelmek kialakításának, meghatározásának olyan rendszerét, amely az elvégzett munka eredményein és minőségén alapszik, amely a pedagógusokat (és az iskola többi dolgozóját) állandóan jobb, hatékonyabb munkára serkenti, s amely az öngazgatási szocialista viszonyok fejlesztésének egyik alappillérvé válik. Az utóbbi az elvek valóra váltásának mindig nagyon fontos kritériuma lesz.

Ennek a kérdésnek a megvilágításával már voltaképpen a megfelelő feltételek biztosításának kérdésére tértünk át.

Az öngazgatási szocialista viszonyok fejlesztésének (további) fontos feltételei

Mint már kihangsúlyoztuk: a jövőben szükség lesz ezeknek a viszonyoknak az intenzívebb, gyorsabb ütemű fejlesztésére. Szocialista építésünk következő időszakának feltehetően ez lesz az egyik alapfeladata és központi kérdése. Ehhez — a felsoroltakon kívül — elsősorban a következő feltételeket kellene biztosítani az oktatási-nevelési intézményekben; illetve a következő folyamatok (akciók) megindítására és erősítésére volna szükség:

1. *A demokratizmus elvének széles körű és következetes alkalmazására,*

* A pedagógusok jobb, alkotóbb munkára való serkentésének lehetőségei. Oktatás és nevelés, 15. szám, 1976.

vagyis egy olyan légkör kialakítására, amely lehetővé teszi és egyben igényli a vélemények, nézetek szabad és őszinte kinyilvánítását, a vélemények harcát, az építő jellegű bírálatot. Ugyanakkor olyan légkör kialakítására van szükség, amely kizárja, szinte lehetetlenné teszi az üres szófecsérlést, a felelőtlen és ésszerűtlen fecsegést, az üres frázisok és jelszavak hangoztatását, az érvelés nélküli bírálatot és támadást, a lényegtelennek a lényeges fölé való kerekedését.

A demokratizmus alkalmazását össze kell tehát kapcsolni a *felelősség elvének* érvényesítésével: az *egyéni és közösségi (kollektív) felelősség* magasabb szintű megvalósításával. Enélkül elképzelhetetlen az öngazgatás mechanizmusának (az igazgatási és szakvezetési szervek, munkacsoportok, bizottságok) hatékony működése és az eredményes munka.

Mindenekelőtt az egyéni felelősség teljes megvalósítására van szükség minden (tehát erkölcsi-politikai, jogi és anyagi) vonatkozásban egyaránt. Ennek kell érvényesülnie az egyéni vélemények, bírálatok, javaslatok megfogalmazásánál és a döntéshozatalban is.

Emellett és ezen felül szükség van a közösségi felelősség kialakítására és fejlesztésére is, amely az egyéni felelőségek sajátos magasabb szintű szintézise. Magában foglalja a közösségi szellemet és az intézmény, valamint a szaktársak munkája iránt érzett felelőséget is, ugyanakkor cselekvésre és tetterre késztet. Szoros kapcsolatban van az eszmei-politikai és erkölcsi öntudattal, ami egyben azt is jelenti, hogy a nevelés (illetve átnevelés) által fejleszhető.

2. *A tájékoztatás korszerű rendszerének kialakítására*, amely felöleli a tájékoztatás minden szükséges irányát, csatornáját, illetve funkcióját. Ezen a téren még ma is komoly lemaradás tapasztalható (ezt kutatásaim is alátámasztják).

Az iskolában sok információ összegyűjtésére, nyilvántartására, rendszerezésére és továbbítására van szükség: az oktató-nevelő munka eredményességéről, személyi és tárgyi feltételeiről, szervezeti formáiról, a tanulókról, a pedagógusokról, az iskola öngazgatási életéről — az öngazgatás szerveinek munkájáról, határozatairól, a döntések és határozatok megvalósításáról, az anyagi ügykezelésről, a szülőkkel folytatott munkáról, az iskola és a környezet kapcsolatáról stb.

Az iskola munkájával kapcsolatban sok a közvetlenül vagy közvetve érdekelt információkat igénylő tényező. Ugyanakkor az iskola irányába is áramlanak bizonyos információk: a pedagógiai intézettől, az öngazgatási érdekközösségektől, tmasz-októl, a munkaszervezetektől stb.

Jelenleg iskoláinkban az információáramlás gócpontja az igazgató és az igazgatóhelyettes: az ő belátásukon és erőfeszítéseiken múlik, hogy az iskola milyen információkkal rendelkezik, és kinek milyen tájékoztatást nyújt — az iskolán belül és az iskolán kívül álló szerveknek és személyeknek. Nekik ebben némi segítséget csak az osztályfőnökök (a szülők tájékoztatásában stb.) és a pedagógiai-pszichológiai szakszolgálat nyújtanak, ahol ilyen szakszolgálat létezik.

Az így szervezett és működő tájékoztatás nem lehet eléggé korszerű

és hatékony. Ezen a téren szükség van az informatika egyes elemeinek alkalmazására, egy ésszerű munkamegosztásra, az információk áramlását lehetővé tevő „csatorna-rendszer” kialakítására, és az információk célszerű felhasználására. Ez semmiképpen sem jelentheti az információk vég nélküli és szükségtelen halmozását, sőt ellenkezőleg: egy ilyen rendszerben válik igazán lehetővé az információk szelektálása, és azoknak mindig a megfelelő tényezőhöz való időbeni eljuttatása.

Ez csak egy korszerűen megalapozott iskolavezetés keretei között valószínűleg meg gazdaságos munkamegosztással és a szükséges szakszolgálatok létesítésével, illetve bevonásával.

Egy ilyen rendszer kiépítése — amely később a fontosabb információk feldolgozására (községi és tartományi szinten) igénybe venné a számítógép-központokat is, lehetőséget nyújt a komolyabb, szakmai (külön pedagógiai) szempontból elmélyültebb elemzések elkészítésére a munka és az elért eredmények sokoldalúbb kiértékelésére, és ennek alapján elősegítheti a munka hatékonyabb irányítását, valamint összehangolását.

Természetesen az oktatási központokban még összetettebb, szerteágazóbb tájékoztatási rendszer kiépítésére van szükség, de ott a lehetőségek is nagyobbak a felsorolt követelmények megvalósítására, külön a fontosabb információk feldolgozására saját számítógépük felhasználásával.

A korszerű tájékoztatás lehetővé teszi minden pedagógus (és más dolgozó), minden tanuló (és szülő) számára saját helyzetének és munkájának tárgyilagosabb felmérését, kiértékelését, és hozzájárul a helyes nézetek, álláspontok kialakulásához az iskola feladataival és problémáival kapcsolatosan, és végső soron érezhetően hozzájárulhat az öngazgatási szervek hatékonyabb működéséhez, a problémák eredményesebb megoldásához és a szocialista viszonyok fejlesztéséhez.

3. A küldöttrendszer tökéletesítése, a küldöttségek és a küldöttek tevékenységének minőségi fejlesztése. Eddig nálunk ezzel a kérdéssel elméletben főleg normatív vonatkozásban (az elvek és elvárások kimunkálásával) foglalkoztak, a gyakorlat oldaláról történő megközelítés pedig elsősorban a probléma szervezési, inkább formai oldalát ölelte fel. Igaz, az utóbbi időben egyes társadalmi szervek átfogóbb elemzésekre is vállalkoztak, tanácskozásokat szerveztek, néhány tudományos intézet pedig kutatómunkára vállalkozott az eddig elért eredmények kiértékelése és a felmerülő problémák, akadályok többoldalú megvilágítása céljából.

Iskoláinkban eddig a küldöttségek szerepével és a küldöttek helytállásával nem sokat foglalkoztak. Így nehéz bármilyen véleményt alkotni, és lehetetlen komolyabb következtetéseket levonni. Azt ami ezzel kapcsolatban kétségtelen, röviden a következőképpen lehetne összefoglalni:

Az öngazgatás egyik alappilléreként működő bonyolult képviselői és döntéshozatali rendszer kiépítésének kezdeti fázisában vagyunk. Ebben a fázisban feltétlenül meg kell valósítani a küldöttrendszernek az öngazgatás mechanizmusában történő teljes beillesztését, hogy annak minden szempontból szerves részévé váljék, hogy a küldöttségek és a küldöttek tevékenysége szorosan kapcsolódják az öngazgatási szervek

munkájához, hogy ezen a téren olyan összhang jöjjön létre, amely alapul és biztosítékul szolgálhat az általános (közös társadalmi), különleges (munkaszervezeti, iskolai) és egyéni érdekek érvényesítésére és összhangbáhozatalára.

A küldöttrendszernek az öngazgatási elveknek megfelelő működése és hatékonysága jelentős mértékben függ a szervezési formák ésszerűségétől, a tájékoztatás módjától, de abban komoly szerepe van a személyi tényezőknek, elsősorban *a küldöttek képzettségének, rátermettségének, személyi kvalitásainak és nem utolsósorban politikai érettségének.*

A küldötteknek szorosan együtt kell működniük küldöttségeikkel, képessé kell válniuk az információk (jelentések, elemzések, továbbá javaslatok, megoldási módozatok) megértésére, önmagukban történő rendezésére, „feldolgozására”, önálló nézetek és álláspontok kialakítására, és a döntéshozatalban való részvételre. Ehhez tudásra, széles körű tájékozottságra, értékelő képességre és erkölcsi bátorságra van szükség. Továbbá, informálniuk kell a küldöttségeket, az öngazgatás szerveit és (szükség esetén) a munkaközösséget munkájukról, tevékenységükről, a kapott információs anyagokról, valamint a döntésekről, határozatokról, amelyek meghozatalában maguk is részt vettek. Így kialakul a visszacsatolás termékeny gyakorlata, és ezáltal fejlődik a felelősség rendszere a társult munka alapszervezetében, és mindez érezhetően hozzájárulhat az öngazgatási szocialista viszonyok fejlesztéséhez.

A küldöttségekkel és különösen a küldöttekkel szemben támasztott követelmények elég nagyok, teljesítésük nem könnyű, ezért ebből a szempontból is mérlegelni kell, ki milyen szerepkörnek felel meg jobban.

Azoknál a küldötteknél, akik az oktatási érdekközösségekben vagy a képviselőházi rendszer valamelyik szervében képviselik munkaszervezetüket, dolgozótársaikat, községüket széles körű tájékozottságra van szükségük nemcsak oktatásunk mai helyzetéről, alapvető problémáiról, a fejlődés akadályairól és távlatairól, az előrehaladás feltételeiről és stratégiájáról, hanem általában társadalmi fejlődésünk főbb irányvonaláról, az oktatásnak a társadalmi haladásban betöltött szerepéről, társadalmi közösségünk anyagi lehetőségeiről, a nemzeti jövedelem felosztásának szempontjairól és mércéiről — a munkásosztály érdekeinek figyelembevételével.

Ez képezné a szilárdabb alapot a hivatalos információk megértéséhez és „feldolgozásához”.

Milyen alapvető információkkal kellene ezeknek a küldötteknek rendelkezniük? Mindenekelőtt ismerniük kellene az oktatás és külön a pedagógusok jelenlegi társadalmi és anyagi helyzetére vonatkozó adatokat (az összehasonlítás céljából legalább egy évtizedre visszamenően), továbbá az oktatáson belül kialakult arányokat: hogyan oszlik el a nemzeti jövedelemnek az oktatásra fordított része az oktatás egyes fokozatai között, és hogyan történik az eszközök elosztása az egyes fokozatokon (érdekközösségeken) belül. Milyen mércék szerint folyik ez az elosztás, és az egyes mércék alkalmazásának milyen következményei vannak az

iskolák életében, a kitűzött célok és feladatok megvalósításában. Milyen mértékben érvényesül a munka szabad és egyenrangú cseréjének elve, és a munka alapján történő jövedelemelosztás. Tudatában kellene lenniük az újabb terhek vállalásának következményeivel (egy érdekközösségen belül, illetve egy meghatározott területen, községben), hogyan oszlanak meg a folyamatban lévő oktatási reformból eredő terhek a községi és a tartományi (köztársasági) oktatási öngazgatási érdekközösségek között; hogyan érvényesül a szolidaritás elve a gazdaságilag elmaradt községeknek nyújtott segítségben stb.

Ezeknek (és más) feltételeknek a minél tökéletesebb biztosítása fokozatosan kizárná annak lehetőségét, hogy — kihasználva a küldöttrendszer összetettségét, gyorsabb bejáródásának személyi és tárgyi akadályait — egyes bürokrata és technokrata körök és személyek az emberekkel és a társadalmi eszközökkel manipuláljanak; saját akaratukat, elképzeléseiket minden alkalommal feltétlenül érvényesítsék. Az ilyen jelenségek elburjánzása — reális előrelátással ezzel a veszéllyel is számolni kell — nagy mértékben kompromittálhatná az egész küldöttrendszert, mint a demokratikus ügyintézés és döntéshozatal igen magas fokát, s ez semmiképpen sem járulhatna hozzá az emberi viszonyok humanizálásához, az alkotókészség és kezdeményezés kibontakozásához. Ellenkezőleg: pusztán formalizmushoz, s a lendület lanygulásához vezetne, és a dolgozók kedvét szegné az ilyen munkában való további részvételhez.

Éppen ezért most már nagy szükség volna az eddig elért haladás, és az e téren kifejezéshez jutó törekvések és jellegzetes jelenségek minél pontosabb, tárgyilagosabb feltárására. Ezáltal több lehetőség nyílna a további fejlődés tudatos irányítására, a káros jelenségek hatékony kiküszöbölésére ami egyben elősegítené a szocialista viszonyok gyorsabb fejlődését.

4. *A nemzetek és nemzetiségek közötti, egyenjogúságon alapuló, helyes viszony kialakítása*, a testvériség-egység szellemének erősítése szintén igen fontos feltétele s egyben alkotó eleme a szocialista viszonyok öngazgatási alapon történő fejlesztésének. Egymás megismerésén és megbecsülésén keresztül lehet eljutni a gazdag tartalommal kitöltött igazi nemzetközösség ilyen magas szintű megvalósításához. E fokozatok közül egyet sem lehet „átugrani”, mert egyik a másikára épül. Ennek a szocialista viszonyok kialakítása és az idevágó nevelői feladatok megvalósítása szempontjából különös jelentősége van a két vagy több tanítási nyelvű iskolákban, amelyeknek egész életét és munkáját az egymás iránti megbecsülésnek és az együttműködés szellemének kell áthatnia.

Már említettem, hogy az öngazgatási szocialista viszonyok fejlesztésében az iskolában *jelentős szerep hárul az iskolavezetésre*, illetve annak egy korszerűbb változatára, melynek kialakulásában, fejlődésében nálunk egyelőre igen lassú haladás tapasztalható. Az iskola pedagógiai vezetésének az öngazgatás feltételei között fontos szerepe, funkciója van a munka követésében, megfigyelésében, a problémák és az akadályok feltárásában, illetve megoldásában és elhárításában, az akciók, különböző

tevékenységi formák és szervek munkájának összehangolásában stb. Ezenkívül bizonyos nevelői funkciója is van, amely a személyes problémák, az emberek közötti viszonyok, kapcsolatok és a konfliktusok megbeszélésében és megoldásában jut kifejezéshez, és így közvetlen vagy közvetett módon hozzájárulhat ezeknek a viszonyoknak, s külön a közösségi szellem fejlesztéséhez.

A társadalmi-politikai szervezetek közül ezen a téren komoly szerepet vállalhat *a szakszervezet iskolai szervezete és a Kommunista Szövetség alapszervezete*: a problémák nyílt feltárásával és megvitatásával, valamint az eszmei-politikai továbbképzés szorgalmazásával, az adott szükségletekhez való idomításával és megszervezésével. Az ilyen jellegű továbbképzést feltétlenül „életizűvé” kell tenni, az elmélet tükrében vizsgálni, bonckés alá venni a gyakorlatban felmerülő problémákat, ami a szervezési formák megválasztását illetően kellő rugalmasságot igényel.

Ezeknek a szervezeteknek a munkájában juthat hatékonyan kifejezésre a haladó erők ilyen irányú szerepe és aktivitása.

Az öngazgatási szocialista viszonyok fejlesztése végeredményben *az egész munkaközösség közös ügye*, ezzel a kérdéssel az iskola minden szervének és szervezetének, a saját hatáskörén belül, foglalkoznia kell, hogy kellő mértékben hozzájárulhasson a reá háruló feladatok hatékony megoldásához. Ezért ezt a kérdés-komplexumot mint állandóan időszerű, nyílt kérdést és központi témát kell számon tartani, de ugyanakkor nem szabad megengedni, hogy esetleg „elcsépeltté” váljék. Feltételezzük, hogy már a közeljövőben több lehetőség nyílik ennek a kérdésnek a komolyabb elemzésére, sőt tanulmányozására is az iskolákban.

Kétségtelen, hogy ez a probléma komoly hozzáállást és nagyobb elmélyültséget igényel. Megoldásához, illetve ezeknek a viszonyoknak az intenzívebb fejlesztéséhez biztosítani kell az alapvető feltételeket, amelyek közül csak néhányat (a legfontosabbat) említettük. Lehetne még tovább is sorolni pl. azokat, amelyeket a pedagógusban kell „biztosítani”, illetve elérni: a kellő eszmei-politikai és erkölcsi színvonalat, a széles körű és korszerű pedagógiai műveltséget, a személyiség pozitív jegyeit stb., amelyek viszont szorosan összefüggnek a pedagógusok társadalmi és anyagi helyzetével és képzésük minőségével.

A szálak tehát összefonódnak, a kérdés bonyolult, ezért a megoldások sem lehetnek egyszerűek, egysíkúak.

Az öngazgatási szocialista viszonyok fejlesztése, mint már említettem, nemcsak az oktatási-nevelési intézmények ügye és problémája, de ezekben ez még nagyobb súlyú, még összetettebb. E tanulmányban szereplő megállapítások, felsorolt megoldási módozatok, de különösen a kérdésfelvetés módja többé-kevésbé társadalmi életünk más területein is elfogadhatók, alkalmazhatók lehetnek: bár a feltételek igen eltérőek, de sok a közös vonás és hasonló probléma is.

Egy állandó folyamatról van szó, amely sosem ér véget, de amelynek intenzitása és az e téren elért haladás üteme öngazgatási társadalmunk

fejlődésének mindig igen fontos fokmérője lesz. Ezért van itt olyan nagy mértékben szükség tisztánlátásra, tárgyilagosságra, őszinte bírálatra és önbírálatra, állhatatosságra és elvszerűségre. A felületes és egyoldalú értékelés, a nehézségek, fogyatékoságok esetleges elkendőzése viszont semmit sem old meg, lényegében csak lassítja, akadályozza a folyamatot.

Nagy és nemes célokat tűztünk magunk elé, megvalósításukhoz azonban óriási erőfeszítésekre, kitartó munkára van szükség.

Rezime

Značaj i uslovi razvijanja samoupravnih socijalističkih odnosa u ustanovama obrazovanja i vaspitanja

Autor u razmatranju te aktuelne problematike, koji istovremeno ima i teorijski i praktični karakter i značaj, polazi od pokušaja razjašnjavanja samog tog pojma. Zatim ukazuje na specifični položaj i specifične, prvenstveno vaspitne zadatke koje je svojstveno tim ustanovama u pogledu intenzivnijeg razvijanja tih odnosa.

Na osnovu toga daje jedan globalan prikaz situacije, postignutog nivoa i uočenih problema na tom polju u tim ustanovama — na osnovu rezultata svojih (ograničenih) istraživanja, sopstvenih iskustava, a imajući u vidu i rezultate tuđih istraživanja i konstatuje da je razvitak na tom polju u celini bio spor i nije još postignut očekivani nivo razvitka.

U poslednjem poglavlju svog rada navodi neke osnovne uslove za intenzivni razvoj samoupravnih socijalističkih odnosa u obrazovno-vaspitnim ustanovama — široku i doslednu primenu principa demokratičnosti, izgrađivanje savremenog sistema informisanja, usavršavanje delegatskog sistema, razvijanje duha internacionalizma, osavremenjivanje pedagoškog rukovođenja u školama —, kao i potrebu za ozbiljnijim angažovanjem društveno-političkih organizacija i kroz njih svesnih snaga.

Iako se ograničio na ustanove obrazovanja i vaspitanja, neke njegove konstatacije i predložena rešenja mogu se u većoj ili manjoj meri primeniti, koristiti i na drugim poljima života i rada našeg samoupravnog društva.

Summary

The importance and conditions of development of the self-management socialistic relations in the teaching- and educational institutions

The author of the present discours regarding this current question, which at the same time has a theoretical and practical character and importance, sets out the test of the explication of the fundamental concept of the present problem. Hereupon he refers to the special position, and first of all, to the special educational duties, which are characteristic in the teaching — and educational

institutions, considering the more intensively development of the mentioned relations.

On this basis, he propounds a global description of the questioned situation, of the reached and established effects, and the observed problems in this regard, in these institutions — on basis of the results of their (restricted) researches, their own experiences, keeping in view the results of any strange experiments, — and he establishes, that the development in this regard, on the whole, is anyway contestable, and it is not reached the waited level of the development.

In the last chapter of his essay, he recounts some of the fundamental conditions for the more intensively development of the self-management socialistic relations in the teaching — and educational institutions — the wide-ranging and consistent application of the democratic principles; the building up of a modern system of the informations; the immediately perfection of the delegate system; the development of the general mentality of the internationalism; the modernization of the pedagogical management in the schools — just as the necessity for the more seriously engagement in the activities of the social-political organisations and through themselves the taking part in such social-political activities, which serve to the realization of their progressive programmes.

Although the author of the present discourses restricted his essay only to the problems of the teaching — and educational institutions, some of his constataions, and the proposed solutions might be, more or less, applicated in other regions of our all-day life and in the activities of our self-management socialistic society as well.